

El meu primer viatge a Eivissa

Juliol-agost del 1936

per Josep Palau i Fabre

Per explicar com cal la importància que per a mi revestí el meu primer viatge a Eivissa he de referir-ne alguns antecedents.

El setembre del 1935, amb penes i treballs, jo havia acabat el batxillerat. Ara em tocava allò que en deien encarrilar-se en la vida. La universitat no em seduïa. Deu anys d'internat havien crescut la meua set de llibertat, de no estar subjecte a res. Jo tenia divuit anys. Josep Sol, a qui vaig conèixer a la redacció dels "Quaderns literaris" de Josep Janés i Olivé, em forní la primera avinentesa a la meua alliberació. M'oferí de col·laborar, com a crític literari, a les pàgines de "la humanitat". Vaig acceptar immediatament. Després d'un parell o tres de mesos i d'haver-hi publicat vuit o deu articles, J. V. Foix em brindà la possibilitat d'escriure a les columnes de "La Publicitat", on cobrava les col·laboracions. Encara que magres —a "la humanitat" no cobrava res—, era el principi de l'emancipació. Fins aleshores, jo, fill únic, havia anat i estiuat sempre amb els meus pares. Ara podia fer-ho sol. Existia la temptació de Mallorca, pàtria de Ramon Llull. Però unes ties meves ens tenien promès, al meu cosí i a mi, el viatge a Mallorca el dia que acabéssim el batxillerat. No els vaig retreure res ni els ho vaig recordar. Se m'ocorregué, tot esperant el viatge anunciat, d'anar a Eivissa pel meu compte. La tria era deguda al fet que es començava a parlar d'aquesta illa com d'un paradís per als artistes. Un parell de pintures de Josep Gausachs, adquirides recentment pel meu pare, contribuïren a la decisió. També hi pesava un article il·lustrat, aparegut en el número d'aquella primavera de "D'ací i d'allà" (la revista era trimestral), sobre *Eivissa i l'arquitectura sense arquitecte*.

Era el primer viatge que jo feia sol. Tenia el pasatge, a coberta, per al dia 13 de juliol del 1936. Havia dipositat la maleta en una agència de transports. El meu pare dubtava sobre si deixar-me partir o no. He de recordar que la pàtria potestat era molt forta i durava fins als vint-i-un o vint-i-tres anys. L'ambient, a Barcelona, era crispat, enrarit, i el sol ardent n'era el còmplice. Ja dalt del vaixell em calgué baixar a correu per recuperar la maleta, perquè havia començat la vaga de transportistes. Les últimes hores del viatge es feren una mica llargues, una mica pesades. Esperava amb impaciència l'arribada, però algú, a prop meu, algú que també s'havia situat al costat de la sortida, l'esperava encara amb més impaciència que jo. Era

un home d'una seixantena d'anys, revellit, a qui els ulls li sortien de les òrbites esperant amb recel i neguit l'arribada. Era fàcil de confegir la seva situació. Segurament es tractava d'un eivissenc que "havia fet les Amèriques", amb un saldo negatiu. Tornava a la llar derrotat, potser per acabar els seus dies entre els seus. Em sembla que duia una maleta malgirbada i reforçada amb cordills i corretges. Però allò que el distingia eren tres columnes de barrets tous, de feltre, que no podien ser altra cosa que la resta del seu negoci, al Perú o a Colòmbia, on gairebé tots els indis en porten. Era el seu botí, potser l'únic obsequi que podria oferir als seus familiars. No oblidaré mai més aquell home i el seu apocament mirant la ciutat d'Eivissa créixer i avançar com una amenaça. Gairebé m'impedia de mirar-la a mi amb els meus ulls; el seu drama, que s'endevinava, em colpia més que tot.

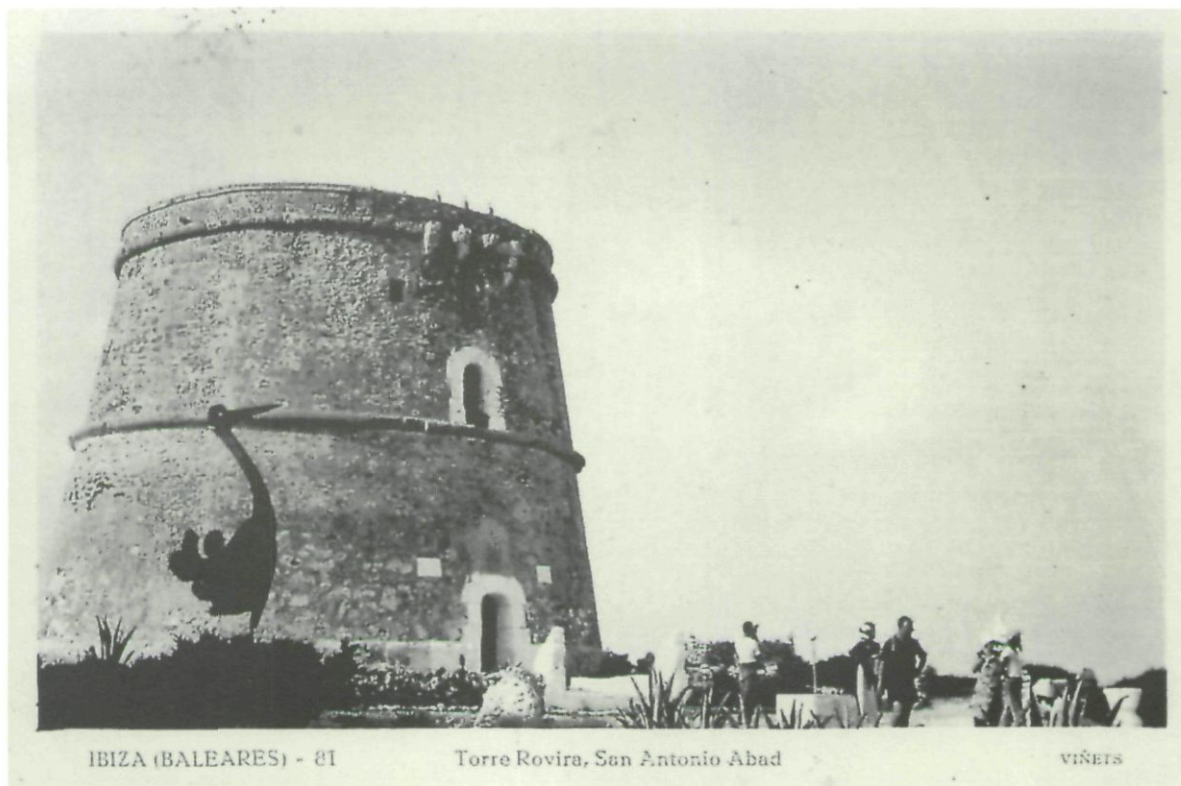
En el transcurs del trajecte jo havia fet la coneixença d'un xicot una mica més gran que jo, del qual no recordo el nom, però sí que em parlava molt de l'Aladern amb qui, em sembla, estava emparentat. Arribats a port, ens descompartírem, després d'haver descobert conjuntament, asseguts en unes taules a l'aire lliure, Rafael Alberti i María Teresa León. Aquell xicot tenia el projecte d'anar a Santa Eulàlia. Jo vaig romandre una o dues nits a la capital.

A partir d'aleshores començaren els prodigis. Un cafè amb llet i una ensaimada em costaren quinze cèntims. Un eivissenc, ja gran, conegut accidentalment en el cafè on esmorzava, s'obstinà a fer-me tastar una beguda que fabricaven allí. El preu de les cambres, el menjar, tot em semblava inversemblant.

Havia enviat una postal als meus pares per tranquil·litzar-los. També els deia que la llum d'Eivissa era engegadora. Aquesta primera impressió perdurarà durant tota la meua estada i en el meu record.

Les dues pintures de Gausachs foren determinants en la meua decisió d'anar a Sant Antoni, hostal "La Esmeralda", pensió completa cinc pessetes diàries. Sé que en duia cinc-centes i em sentia milionari. I encara me'n vaig sentir més quan vaig saber que la caseta, potser única, que hi havia en el trajecte entre Sant Antoni i ses Savines era ocupada per tres membres de la família Vidal-Quadres i una minyona, i que aquesta despenia diàriament, al mercat, cinc pessetes per a tots quatre.

A partir d'aquest moment començaren les meves especulacions per quedar-me a Eivissa. Calculava

IBIZA (BALEARES) - 81

Torre Rovira, San Antonio Abad

VIÑETS

Anvers i revers de la targeta postal que l'autor d'aquest article va enviar a la seva família durant la seva estada a Sant Antoni de Portmany.

que amb les meves col·laboracions a "La Publicitat" i alguna traducció del francès, que jo tenia la pretensió de saber, podia subsistir. Prop de ses Savines existia un molí antic, de parets espesses i amb un pis, ocupat en aquell moment per una noia, però que estava a la venda per tres-centes pessetes. Veia el meu futur daurat, en el sentit de poder fer del tot el que sempre he desitjat: llegir, escriure, meditar, contemplar.

M'assabentaren que l'illa era considerada sagrada perquè cap animal dels que allí hi havia no

era mortífer. Socialment, encara no surto ara del meu esbalaïment quan, en pujar a la cambra de "La Esmeralda" que m'era destinada (una cambra espaiosa, amb dos llits individuals) i no trobar la clau al pany, vaig baixar a reclamar-la i la mestressa, la senyora Margarida, em digué que cap cambra no en tenia, que allí no es tancava res, ni de nit ni de dia, ni la porta del carrer tampoc.

—I no roben?

—No. Fa deu anys, un home va robar unes gallines...

Una obra de Joan Palet feta a Eivissa el 1949-1950. Palet, que estimava molt l'illa, morí l'estiu del 1996. (73 x 160 cm)

Durant els primers temps anava a banyar-me a cala Gració. Quan érem més ens hi aplegàvem vuit persones: una noia o senyora jove, rossa, que hi vivia, en l'únic xalet de construcció recent que hi havia, una germana seva amb una criatura de mesos, una altra noia, no sé si amiga d'elles o dels tres xicots, veïns de Madrid, que també es banyaven allí, un dels quals era alemany, l'altre falangista i el tercer Finki Araquistain, fill del dirigent socialista. Fou amb aquest amb qui vaig entaular una certa amistat i amb qui em plaïa de discutir durant els trajectes, que en part feïem plegats, de tornada al poble. Fins que un dia vaig deixar de veure'l...

(Molt després vaig saber que havia estat detingut i empresonat, i sospito que és a causa de la seva freqüentació, i també perquè jo, amb la més incauta candorositat, no amagava gens els meus sentiments catalanistes i republicans, que vaig ser encartat. Per sort, una senyora castellana, segons ella ho va relatar més tard al meu pare, de qui era clienta, relacionada amb el cap militar de l'illa, va dir que coneixia la meua família i que responia de mi, i el meu nom fou esborrat. En aquell moment de la meua vida mai no hauria imaginat que un home, pel sol fet d'exposar les seves idees, pogués ser empresonat i, encara menys, afusellat o assassinat.)

En el transcurs de la meua estada, durant la qual vaig arribar a perdre la noció de temps, que és, segurament, la prova més gran de felicitat o de beatitud que es pot experimentar, vaig inscriure'm en una excursió a cala Bassa i a la torre d'en Rovira. Tots els que hi participaven, set o vuit, eren catalans, però gairebé tots, vaig confegir, simpatitzaven amb el "pronunciamiento" i algun d'ells em mirava amb mal ull.

El trajecte fou fet, en part, caminant, i, en part, en vaixell. Tinc un record esplendorós de cala Bassa, amb els pins (eren pins?) vora l'aigua. Sempre més l'he considerat com un paisatge homèric, i quan llegeixo *L'Odissea* no puc deixar d'evocar-lo.

La torre d'en Rovira —una de les set torres de defensa que coronen l'illa— era ocupada en aquell moment per una parella de catalans, marit i muller. No sé els motius que els havien fet triar aquella vida, només sé que els vaig envejar. Ens permeteren de

visitar la torre, però només la planta baixa. En tot cas, recordo una plagasitat de l'hoste, dient-nos que al pis superior hi tenia el serrall o harem i que si volíem penetrar-hi ens havíem de sotmetre a ser expurgats per unes grans tisoires que tenia allí penjades. També hi tenia una llança i un casc d'acer. Un parell de xicots de la nostra comitiva, es mig disfressà amb aquells estris, simulant la guàrdia del fortí.

Els dos estadants tenien ensinistrades les sargantanes del lloc, que acudien nombroses, a toc de campana, quan els dipositaven algunes deixalles de menjar.

Un bon dia, mentre dinàvem, a l'hostal "La Esmeralda", el dinar s'interrompé, no venien a canviar-nos el plat ni a portar-nos el segon, alguna cosa passava... Un cuirassat anglès acabava de penetrar a la badia de Sant Antoni, amb la proa i, per tant, els canons davanters, apuntant cap al poble. La gent, sobretot les dones, ho havien abandonat tot i fugien muntanya amunt. Per això deixaren de servir-nos. La reacció havia estat la mateixa que devien tenir un segle abans quan sorgia el crit de "moro a la costa!", i qui sap si el camí emprès per aquella bona gent no era també el mateix. El vaixell de guerra venia a recollir els súbdits anglesos, si és que n'hi havia. Em sembla molt que l'alemany que es banyava a cala Gració aprofità el cuirassat anglès per partir.

A l'hostal m'assabentaren que tenien un hotel, nou de trinca, a la banda oposada de la badia, "Ses Savines", davant mateix de la platja, i m'instaren d'anar-me a banyar allí. Els vaig obeir, perquè jo tenia ganes de veure una mica més l'illa, si podia ser tota. El primer dia d'anar-hi hi descobria el dramaturg argentí Enrique Suárez de Deza, que hi era amb el seu amic, els quals havia conegut l'estiu anterior a Calella de Palafrugell. Les converses literàries les tenia amb ell a partir d'aquest moment. Sé que em va deixar, allí mateix, les *Canciones* de Lorca, un llibre que em va fer molta impressió, tot i que algunes de les cançons les havia sentit recitar a Lorca uns mesos abans a Barcelona.

Jo sabia que hi havia guerra civil, naturalment; més ben dit, sabia que s'havia produït un "pronunciamiento", però atès que n'hi havia hagut d'altres durant els anys de la República i no havia passat

Imatge evocadora i avui irrecognoscible de l'hotel "Ses Savines", amb un grapat de banyistes a la platja. (Foto: Viñets.)

res, no hi concedia massa importància, em pensava que era un de més.

No tothom pensava igual. Alguns deien que allò podia durar vuit o deu dies, o quinze. Un de molt pessimista afirmà que en teníem fins a Nadal. Em semblà un exagerat, amb ganes de distingir-se.

Amb tot això, al poble, un home d'una trentena d'anys, que potser també era pensionista a "La Esmeralda", i que segurament m'havia escoltat defensar les meves idees de catalanisme i republicanisme (en aquella època, per a mi, eren gairebé indestructibles), em vingué a parlar molt confidencialment i em proposà de furar una barca, de nit, i d'anar-nos-en remant fins a València. Insistí una segona vegada, dient-me que ho tenia tot estudiat. Com que no em considerava en perill com potser m'hi hauria hagut

de considerar, li vaig dir que no, confiava en la meua estrella... La felicitat que jo respirava a l'illa, a causa de la llibertat de la qual gaudia per primera vegada, junt amb la bellesa del lloc, m'havien embriagat.

Fins que un dia, em semblà que era una tarda, mentre m'estava a la terrassa de "Ses Savines" prenent el sol, junt amb altres estiuejants, passaren uns avions i deixaren anar unes quartilles amb la inscripció: "Catalans i valencians units per alliberar les Balears".

Jo havia conegut, banyant-me a "Ses Savines" o pels seus encontorns, una família de la capital, Eivissa, que tenien una barraqueta allí, vora el mar, i eren els amos d'un magatzem que es deia Ca l'Aniseta. El noi era aproximadament de la meua edat i estudiava, els hiverns, a l'Escola Industrial de Barcelona. Foren

La terrassa de l'hotel "Ses Savines", en un oli de Ferrer Guasch dels anys quaranta (50 x 61 cm).

ells qui, per acabar-me d'enllaminir, m'informaren que, en alguns paratges de l'illa, per tal d'esperonar el turisme, si un es comprometia a edificar li podien regalar el terreny.

Els devien estar molt més al corrent que jo dels esdeveniments i així, una nit, durant la qual es conjecturava com a probable el desembarcament republicà, em demanaren si volia restar amb ells. Hi vaig accedir, purament per simpatia. Em tocà dormir en una hamaca. L'endemà al matí, en llevar-me i mirar cap al poble, en aquest hi onejava de nou la bandera republicana.

Em vaig acomiadar dels Aniseta. En dirigir-me a Sant Antoni, la primera cosa que vaig veure va ser un cotxe atrotinat que portava, als costats, la inscripció: UHP, que jo no sabia què significava. Coneixia, això sí, les sigles FAI, CNT, UGT, però no aquelles que volien dir, segons em vaig assabentar, "Unión Hermanos Proletarios".

Cap problema per tornar al poble i arribar a l'hostal. Sols en penetrar a la meva cambra em sorprengué la presència de tres milicians d'Estat Català que dormien per terra. Devien estar tan cansats que ni m'havien oït. Cap dels dos llits no era ocupat ni presentava senyals d'haver estat tocat. Tots tres duïen la pistola a la cintura. Em calgué fer una mica d'enrenou expressament per despertar-los, perquè no fossin ells els qui se sentissin sorpresos per la meua presència. Els vaig dir que per què no aprofitaven els llits per descansar. Es llevaren i desaparegueren de pressa. Jo suposo que la mestressa, per tal que se sentissin tranquils, els havia donat la meua cambra dient-los que era la d'un català i, a més, perquè tenia uns quants llibres catalans sobre la taula.

Hi ha un detall que no puc assegurar: jo, a Eivissa, a la capital, hi vaig fer algunes compres. Concretament, dues camises usades, de fil, de les que duïen les dones d'allí. L'una completa, l'altra de mig cos, amb brodats al coll, a les espatlles i als punys. La de mig cos, posada, semblava, o a mi em semblava, la d'un mugic. No estic del tot segur de si durant els primers temps vaig fer el viatge Sant Antoni-Eivissa, anar i tornar, o si les adquisicions foren fetes abans d'embarcar-me. També recordo un detall que em podia costar car. Havia vist alguna boina vermella i les trobava molt boniques. Ignorava que eren el distintiu dels requetès. A la botiga em digueren que ja no en quedaven, que només en quedaven de verdes. Encara que no em convencien com les vermelles, en vaig adquirir una i me la vaig posar tot cofoi. En arribar a Barcelona, alguna mirada perquisitiva es deturà a contemplar la meua boina, jo creia que a causa de la seva raresa. Un home amb una boina verda! Després m'assabentaren que les lletres de VERDE volien dir "Viva El Rey De España". Aquella boina va desaparèixer no sé com...

Vingué un dia que vaig començar a preocupar-me pel retorn. Veia que els meus diners no s'allargarien indefinidament i que alguns estiuejants catalans parlaven de les dificultats de tornar, perquè els vaixells de la Transmediterrània havien suspès els serveis. Recordo perfectament que jo tenia ganes de retrobar-me a Barcelona per poder augmentar els meus cabals i establir-me a Eivissa a viure

la meua vida. El temps que el "pronunciamiento" s'acabés...

Se'm digué, o vaig saber, no sé com, que sortia un vaixell amb rumb cap a Barcelona per als estiuejants que s'hi volguessin encabir. Sé que l'avís fou precipitat, d'un dia per a l'endemà. Jo hauria desitjat prorrogar aquella estada tan plaent, però, ¿i si després no hi havia cap més vaixell durant molt de temps i em quedava sense recursos? A contracor vaig reemprendre la tornada, que calgué fer, de Sant Antoni a Eivissa, amb carros —una veritable petita caravana com les de l'Oest americà— perquè no hi havia benzina sinó per als cotxes militars o militaritzats. La persona que coordinà el comboi es deia Vives, un home d'uns trenta-cinc anys, i era, em sembla, nebot o emparentat amb el mestre Vives. Tot això s'esdevenia el dia 15 d'agost.

Al port regnava un cert aldarull, que jo no acabava de comprendre. Ningú no parlava clar. Vaig haver de lligar caps. Els de la FAI recriminaven als d'Estat Català que se'n tornessin, com si això fos una traïció, quan ja havien complert la seva comesa. Perquè el cert és que en aquella motonau la majoria dels que hi anaven eren nois d'Estat Català dels que havien desembarcat amb l'expedició Bayo. El rerefons de la tensió el vaig anar comprnent en el transcurs de la travessia.

En salpar la nau, fora port, la gent es llançà a terra, i jo vaig fer igual, comprnent que alguna cosa passava: des del port, alguns incontrolats disparaven contra nosaltres. La meua sordesa m'havia impedit d'oir-los. Després ho vaig comprendre tot. Entre els que tornaven hi havia dos xicots salvadorens que havien disparat contra l'aviació republicana. Segons vaig poder confegir, havien estat jutjats per un tribunal militar, però la mare, adduint que eren menors d'edat, uns disset o dinou anys, es llançà als peus del tribunal, va fer una gran escena i els deixaren anar. Els nois viatjaven amb la mare i una germana. La meua impressió és que els xicots d'Estat Català sabien l'afer, perquè els recordo una mica moixos i emmurriats. La noia era molt bonica i no vaig saber-me

Josep Palau i Fabre i Neus Riera Balanzat, devora M. Villangómez Llobet, en la visita que van fer a l'escriptor eivissenc el dia 12 de març de 1997. (Foto: Josep Mari.)

Una de les dues pintures de Gausachs que foren determinants de la decisió de l'autor d'aquest article d'anar a Sant Antoni.

estar de fer una part del viatge al seu costat, en la mesura que em fou possible. Va resultar que vivien a l'Eixample, molt a la vora de casa, al carrer Llúria, entre Mallorca i Provença. La noia em donà l'adreça. Arribats a Barcelona, com que no hi havia taxis, vaig poder llogar un carro, oferint a la noia i a la mare d'acompanyar-los, perquè ells eren quatre i amb els seus equipatges gairebé no cabien en un. La mare refusà categòricament. L'endemà em faltà temps per anar a saludar-los. Eren les deu del matí, una hora que em semblava escaient. La portera m'informà que no hi eren, que havien partit tots a primera hora del matí, no sabia on. Era comprensible: la mare temia, amb raó, que els elements que s'havien oposat a l'alliberació dels nois no arribessin amb un altre vaixell o no telegrafiessin als seus sequaços i que aquests no vinguessin a prendre's la justícia pel seu compte.

Quan eixírem de port, la mar era moguda, i la seva agitació s'anà accentuant amb la nit fins a convertir-se en un autèntic temporal. No he vist mai una mar tan desfermada. Els cossos i els embalsams rodolaven constantment de babord a estribord. Vaig intentar, fent un gran esforç, d'introduir-me en el buc, però la manca d'aire me'n foragità tot seguit, i també vaig dir-me que aquell lloc era el pitjor en cas de naufragi. En una de les batzegades del vaixell vaig ser literalment catapultat enfora. Sort que tenia un pal a la vora per aferrar-m'hi. Després, estès per terra, sense incorporar-me del tot, vaig aconseguir travar la meua maleta entre altres embalums i jo situar-me en una posició una mica més estable. Amb el dia el temporal anà amainant. Una nova sorpresa ens esperava. Feia dotze hores que navegàvem. Havíem sortit a les sis de la

tarda i devien ser les sis del matí. Al davant, una mica llunyana, aparegué una llenca de terra que era Mallorca. Hi hagué algun moviment a coberta, algú penetrà a les màquines i al cap de poc la nau virava i feia proa més cap a la costa llewantina o catalana. Arribàrem a Barcelona a les sis de la tarda. La travessia havia durat vint-i-quatre hores.

La meua impressió és que algú dels que viatjaven amb nosaltres tenia interès a anar a parar a Mallorca.

Desembarcar i descobrir la Barcelona revolucionària fou tot u. Els colors negre i vermell senyorejaven pertot. Els cotxes que circulaven, passaven veloçment, amb uns quants fusells apuntant vers l'exterior.

Poc després d'arribar a casa, uns oncles meus vingueren a veure els meus pares per assabentar-los sobre el que havia dit Queipo de Llano a ràdio Sevilla i altres notícies per l'estil.

Una tia meua em digué molt directament:

—Maten!

L'endemà, anava a la redacció de "La Publicitat" i demanava per J. V. Foix. Feia dies que no el veien i la secció literària havia estat suprimida. A "la humanitat" s'era esdevingut més o menys el mateix. Però aquest diari inseria una àmplia informació sobre "l'Odissea" del vaixell en el qual jo havia tornat. No sé encara qui la va redactar. La doble contrarietat que acabava de tenir em va fer anar a l'Ateneu Barcelonès a veure Just Cabot, per demanar-li de col·laborar al setmanari "Mirador". La seva resposta fou:

—El PSUC me l'acaba de requisar.

Em vaig sentir desemparat, com si hagués reculat de deu anys. Jo estava de nou del tot a la mercè dels meus pares. El projecte eivissenc començava a allunyar-se... ■